

ALGUNES MESURES RESTRICTIVES CONTRA L'IMPORTACIÓ D'ESCLAUS TURCS A MALLORCA (1462-1481)

GABRIEL ENSENYAT PUJOL

Com és sabut les societats mediterrànies de les edats Mitjana i Moderna mantingueren l'esclavitud com a "signo de una curiosa fidelidad al pasado y quizá también de un relativo grado de riqueza", segons ens diu Braudel,¹ puix si bé durant l'època medieval desapareixen el que podem anomenar relacions socials de producció esclavistes, no ho feren així els esclaus com a tals, que perduraren fins a la caiguda del Antic Règim. En el cas de Mallorca ocorre el mateix, com també sabem.² R. Soto parla al respecte, d'una "esclavització generalitzada postconquesta" de la població musulmana autòctona mallorquina, el que suposà "la creació d'unes estructures socials post-conquesta fortament basades sobre l'esclavatge", de tal volta que quant aquestes generacions d'esclaus autòctons desaparegueren començà una massiva importació

¹ Fernand BRAUDEL: *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*, México, 1976 (1.ª ed.: 1949), vol II, pág. 137.

² Són bàsics els estudis de Charles VERLINDEN: *L'esclavage dans l'Europe médiévale. Peninsule Iberique-France*, Brugge, 1955; *L'esclavage dans le monde médiéval ibérique*, "AHDE", tom XI, págs. 283-448 i tom XII, págs. 361-424; *Esclavage du Sud-Est européen en Espagne orientale à la fin du moyen âge*, "Revue Historique du Sud-Est européen", tom XIX, págs. 371-406; *Une taxation d'esclaves a Majorque en 1428 et la traite italienne*, "Bulletin de l'Institut Historique Belge en Rome, tom XLII, Bruxelles-Rome, 1972, págs. 141-187; i *Aspects quantitatifs de l'esclavage méditerranéen au Bas Moyen Age*, "I Congreso Internacional de Historia Mediterránea", Palma, 1973; d'Alvaro SANTAMARÍA: *Cautivos genoveses en Mallorca durante las campañas sardas de 1353-1355*, "AEM" n.º 5 Barcelona 1968, págs. 501-516; de Francisco SEVILLANO: *Cautivos sardos en Mallorca (siglo XIV)*, "Studi Sardi" n.º XXL Cerdeña, 1970; d'Evandro PUTZULU: *Schiavi sardi a Maiorica nella seconda metà del secolo XIV*, "VI CHCA", Madrid, 1959, págs. 365-378; de Ramón ROSSELLÓ i Jaume BOVER: *Esclaus albanesos a Mallorca i Menorca a l'edat mitjana*, "Estudis Baleàrics" n.º 9, Palma, 1983, págs. 57-64; així com també la tesi de llicenciatura, inèdita, de Margarita PUJOL: *La esclavitud en el Reino de Mallorca durante el gobierno de Martín I (1396-1410)*, presentada a la Universitat de Barcelona, 1976. Pel que fa a l'Edat Moderna cal esmentar l'estudi de Pedro de MONTANER: *Aspectos de la esclavitud en Mallorca durante la Edad Moderna*, "BSAL", tom XXXVII, Palma, 1979, págs. 289-328.

d'esclaus del exterior amb caràcter "sustitutiu".³ Així, doncs, ben aviat la seva importància quantitativa fou palesa i ja Pere el Cerimoniós intentà restringir llur nombre l'any 1374,⁴ mentre s'havia produït un intent d'aixecament d'esclaus aquest mateix any,⁵ l'únic del que tenim notícia en tota la història de Mallorca.

Dintre d'aquest ampli grup d'esclaus "importats" hi hem de considerar els d'origen turc, que, juntament amb altres de procedència oriental suposaven la major part de l'esclavatge illenc.⁶ A ells van destinades les mesures restrictives per a tractar de minvar llur entrada empreses pel Gran i General Consell a la segona meitat del segle XV. Vegem quina és la informació que ens donen els dos documents (un de 1462 i l'altre de 1481) que hem trobat al respecte:

a) Ambdós documents mostren l'elevat nombre de captius "de nació de turch" que hi havia a l'illa al segle XV, puix així es diu taxativament en un d'ells ("lo[s] quals (esclaus turcs) en molt nombre e quantitat abunden en la present ylla"), la qual cosa també es veu confirmada pel fet de que pocs anys després, el 1483, els lliberts turcs poguessen formar una confraria.⁷ Tot això es produeix, a més, durant uns anys en que aquesta força de treball pareix que estava en fase de disminució.⁸

³ Ricard SOTO: *El primer tràfic esclavista a Mallorca*, "L'avenç" n.º 35, Barcelona, febrer, 1981, pàgs. 60-65. Entorn a aquesta primerenca esclavitud a Mallorca, vegeu també els estudis del propi R. SOTO: *La población musulmana de Mallorca bajo el dominio cristiano (1240-1276)*, "FRB", vol. II n.º 1, Palma, 1978, pàgs. 65-80 i n.º 3, pàgs. 549-564; i *Sobre mudexars a Mallorca a finals del segle XIII* a "Estudis de Prehistòria, i Història de Mayûrqa i d'Història de Mallorca dedicats a Guillem Rosselló Bordoy", Mallorca, 1982, pàgs. 195-221; i d'Elena LOURIE: *Free Moslems in the Balearics under Christian rule in the Thirteenth Century*, "Speculum", octubre, 1970, vol. XLV n.º 4, pàgs. 624-649.

⁴ Miguel BONET: *Orden disminuyendo el número de esclavos en Mallorca (1374)*, "BSAL" VII, Palma, 1898, pàg. 359. El motiu adduït pel monarca és que "tali excessivo numero sclavorum possent verisimiliter dampna irreparabilia", pel que mana a llurs propietaris "quod solum remaneat inibi de dictis sclavis illi qui necessari fuerint ad servitium personarum et ad cultificationem prediorum".

⁵ Jaime de VILLANUEVA: *Viage literario a las iglesias de España*, tom XXI, Madrid, 1851, pàg. 218 (també citat per R. SOTO: *El primer tràfic...*). Llur objectiu era "regnum Maioricarum sibi ipsis retinere, ac Regi Sarracenorum tradere. Dominum Regem Aragonum inde penitus ab eodem removendo seu alias expoliando". Crec que amdós fets (revolta frustrada i restricció d'esclaus) deuen tenir relació, malgrat la data del document citat a la nota anterior és "X die augusti" i la d'aquest darrer és "die sabbati VII mensis octobris".

⁶ Veure Ch. VERLINDEN: *L'esclavage dans l'Europe médiévale*.

⁷ Rafael JUAN: *Cofradías de libertos de Mallorca*, "BSAL", XXXIV, Palma, 1975, pàgs. 568-584.

⁸ Aquest és el criteri d'Eulàlia DURAN: *La crisi rural mallorquina els segles XV i XVI*, "Estudis d'història agrària" n.º 3, Barcelona, 1979, pàg. 64, on afirma que des-

b) La restricció començà a partir del any 1462 i només afectà als esclaus turcs mascles i es fa mitgençant l'imposició d'un dret d'entrada a l'illa de 70 lliures (independentment de les 5 lliures que ja es pagaven per aquest concepte) per captiu. Per a evaluar la seva quantia basta dir que el nou impost equivalia al preu mig que aleshores es pagava per esclau, d'acord amb el càlcul que féu F. Sevillano respecte als esclaus morts durant la crisi de mortalitat de 1440, que era d'unes 66-88 lliures per cap.⁹

c) Ara bé, ¿es va complir aquesta determinació? Pareix que no, car el 1481 novament es mana l'execució de l'esmentada ordre¹⁰ puix "són entrats molt [s] turcs sens paga ninguna" degut a "abús e negligència" per part de les autoritats. A més, durant aquest mateix any havien entrat a Mallorca cert nombre de turcs captivats "en los actes de armas fets en la ciutat e ylla de Rodes e (...) en la guerra del regne de Nàpols en Otranto". Aquests dos llocs, com és sabut, havien estat objecte de sengles atacs per part dels turcs l'any 1480 que foren rebutjats pels cavallers de Sant Joan (Rodes) i pels napolitans (Otranto), aquí després d'una momentània ocupació per part dels otomans. Es tractava, doncs, de captius de guerra i, per tant, ben legítims: l'esclavitud per guerra era perfectament lícita en el món medieval i es fonamentava, a nivell teòric i legal, en el pensament aristotèlic-tomista i el dret justinià.¹¹ Emperò les autoritats illenques manaren als mercaders que els havien portat a Mallorca que "ut infra viginti dies dictos turchos extraxerint et expulerint a presenti insula et regno sub pena centum librarum pro quoque turcho alius", es a dir, que els treguessin de l'illa en un terme de vint dies, sota pena de cent lliures per cada turc que romangués a Mallorca.

d) Així, doncs, ¿quina és la causa d'aquestes mesures restrictives? Deixant de costat altres consideracions més secundàries (com la fama d'indisciplinats i fugissers de que gaudien els esclaus turcs) aquesta l'hem de veure en el perill que per a les illes suposava la presència d'una nombrosa colònia de captius d'origen turc en un moment en que

prés de la revolta forana la ma d'obra rural esclava en "plena regressió". Del mateix parer es Bartolomé FONT OBRADOR: *Historia de Llucmajor*, tom II, Mallorca, 1974, pàg. 249, quant diu que "en épocas como la de 1438-40 y la precedente a 1498, principalmente a causa de crisis socioeconómicas y pestes, la esclavitud perdió el empuje que tenía en 1428".

⁹ FRANCISCO SEVILLANO: *Demografía y esclavos del siglo XV en Mallorca*, "BSAL", tom XXXIV, Palma, 1973, pàgs. 160-197.

¹⁰ El pare Rafael JUAN a *Los esclavos del prior de Lluc*, Mn. Gabriel Vaquer, Mallorca, 1974, fa una referència sintètica a aquesta disposició.

¹¹ Vegeu Miguel Angel LADERO QUESADA: *La esclavitud por guerra a fines del siglo XV: el caso de Málaga*, "Hispania" n.º 105, Madrid, 1967, pàgs. 63-88.

l'imperi otomà estava en plena fase d'expansió territorial (en el document de 1481 s'alludeix a "les victòries que lo gran turc ha obtesas"). Pensem que la primera disposició al respecte es dona pocs anys després de la caiguda de Constantinopla a mans turques, i mentre aquests assolaven Valàquia, i la segona just acabada la llarga guerra que enfrontà als otomans amb Venècia (1463-79) i que acabà amb la victòria dels primers. Mallorca, víctima tradicional dels atacs piràtics, entrava dins l'àmbit d'acció dels turcs (com es faria ben palès sobre tot al segle següent) i d'aquí el recel que hi havia cap els esclaus d'aquest lloc¹² del que en fa referència el propi document de 1481, quant diu que "porie ésser que dits turcs e altres se fossen lexats pendre per scriure après e avisar del stat de las terras en les quals serien presos". De fet, no era la primera vegada que es prenién mesures contra esclaus presumptament "perillosos": el 1398, per exemple, fou prohibida la venta a Mallorca d'uns corsaris moros apressats a Sicília.¹³ Així, idò, no ens ha d'estranyar (i motius segurament no en faltarien) que aquest grup d'esclaus turcs pogués ésser considerat pels illencs com una "quinta columna", de semblant manera que ho eren els moriscos a la Península, segons J. Reglà.¹⁴ I, en efecte, els temors no eren infundats, car anys després, el 1531, s'afirmava taxativament davant el Gran i General Consell: "Vuy los turchs són tan diligents e stuts en dampnificarnos, e tenen tants renegats e altres qui són stats sclaus en la terra [de Mallorca] que són tan pratichs en ella com nosaltres matexos".¹⁵

e) Per últim, cal esmentar el dret de poder donar mort a aquests esclaus turcs degut al perill que suposava la seva presència, d'acord amb els "edictes fets en Rodes e Nàpols, quant perque són entrats com a impugnadors del universal stat de cristianitat e maiorment que per ffranquesa es permesa facultat en aquest regne no solament donar a mort los moros qui seran presos en fustas (...), més encare mariners e tots altres que sie conagut en asdevenidor poder fugir". Emperò també sembla que l'imposició de tributs contra l'entrada d'esclaus a l'illa anava contra un privilegi otorgat per Alfons el Liberal l'any 1287 on es deia "que tothom puxa metre e traura sarrahins sens pagar dret".¹⁶

¹² A Itàlia, per exemple, els esclaus de l'Est eren vists com a enemics. Vegeu I. ORRIGO: *The Domestic Enemy: the eastern Slaves in Tuscany in the XIVth and XVth Centuries*, "Speculum", 1955.

¹³ Veure FRANCISCO SEVILLANO: *De Venecia a Flandes (via Mallorca y Portugal, siglo XIV)*, "BSAL" XXXIII, Palma, 1968, pàg. 14.

¹⁴ Juan REGLÀ CAMPISTOL: *Estudios sobre los moriscos*, Valencia, 1971.

¹⁵ Alvaro SANTAMARÍA: *El valle de Sóller y Mallorca en el siglo XVI*, Sóller, 1971, pàg. 182.

¹⁶ José María QUADRADO: *Privilegios y franquicias de Mallorca*, Palma, 1894, pàg. 84.

En definitiva, la Mallorca de la segona meitat del segle XV ja començava a adonar-sen del perill turc i tractava de contrarrestar-lo, en primer lloc, limitant la presència d'esclaus otomans a l'illa, cosa que pareix no es va aconseguir.

APÈNDIX DOCUMENTAL

1

1462, novembre, 10 - Mallorca.

El Gran i General Consell mana l'imposició d'un dret de 70 lliures als esclaus turcs mascles que siguin aportats a Mallorca, per tal de limitar llur nombre, considerat excessiu.

ARM, AH 425, fols. 1 v.-3 r.

Noverint universi quod die veneris 22 mensis octobris anno a natiuitate domini 1462 coram spectabili et magnifico domino locumtenenti generali seu verius honorabili Nicholao Berardi, legum doctore, locumtenenti honorabili assessoris comparuit discretus Anthonius de Canyelles, notarius, syndicus universitatis Maloricarum et presentavit legique fecit et requisivit per me Johannem Mir, notarius, regentem Curiam Gubernacione Maloricarum supplicacionem tenoris sequentem:

Senyor molt magnifich:

Lo Gran e General Consell de la universitat e regne de Mallorca pensant que per la entrada dels catius de nacio de turchs, lo[s] quals en molt nombre e quantitat abunden en la present ylla ara o en sdevenidor se poria seguir facilmente alguna incomoditat o inconvenient a la republica de la dita universitat o singulars de aquella segons ja notissima experiencia mostra per alguns sinistres, effectes e fuytes de aquells ha delliberat e determenat que per cascuna testa de nacio de turchs vulles sia crespia vulles no crespia, mascle tan solament e no famella qui daquiavant en la present ylla entrara o descarragat sera vulira lo dret ja imposat en lo dret de catius moros e draps strangers pach lo senyor o dona de aquell setanta lliures moneda mallorquina, les quals setanta lliures sien aplicades a la consignacio de la dita universitat e lo clavari o clavaris de la dita consignacio haian aquelles executar sens tota gracia e merce, la qual directament ne indirecta en tot ne en part no puxen remetre. E açi expressament haien a jurar los dits clavaris en lo entremet de lur offici la qual delliberació e determinacio se fara

a confirma e corroborar mitgencant decret e auctoritat de vostra senyoria, per tant lo discret Nantoni Canyelles, sindich de la dita universitat, per tant incomoditat eviar suplica a vostra senyoria sia de vostra mercer la dita axi salubre determinacio corroborar e confirmar e vostre decret e auctoitat interposar a aquella.

Quaquidem supplicacione presentata lecta et intimata pertinus dictus honorabilis Nicholaus Berardi, locumtenentis assessoris respondit quam sibi retinet acordium et deliberacionem super provisione fienda.

Et die lune 25 mensis octobris anno primo dictus honorabilis locumtenenti assessoris interponendo decretum et auctoritatem suam in predicta supra insit fieri preconium tenoris sequentem:

Ara holats que notiffica lo spectable e magnifich mossen Vidal Castelladoriz, cavaller, conseller, cambrer, loctinent general del molt alt senyor rey en los regne e yles de Mallorca, Menorcha e Yviça, e regent loffici de la governacio del dit regne, a tot hom e tota persona de qualsevol ley, grau, condicio o stament sia que com los honorables jurats del present regne ensemps ab lo General Consell haiam determinat que cascun sclau mascle de nacio de turchs qui vendra o entrara en la present ciutat o regne de Mallorca pach setanta lliures de dret ultra los cent sous que ia paguen, per provahir a molts inconvenients que porien seguir en lo dit regne. Per tant, lo dit spectable e magnifich loctinent general, instant e requirent lo discret sindich de la universitat, mana la dita determinacio esser tenguda, sservada e publicada per los lochs acostumats de la present ciutat, per ço que algu no puixa de aquella ignorancia allegar. Data en Mallorca a 10 de noembre any 1462.

Yo, Johan Desi, tronpeta, poblhiqui la dita crida per los lochs acostumats, fo a 13 de noembre any 1462.

2

1481, maig, 21 - Mallorca.

Suplicació presentada pels jurats de Mallorca per que sigui aplicat als esclaus turcs el dret d'entrada de 70 lliures i s'emporti fora de l'illa als captius presos a Rodes i Otranto.

ARM, AH, S 38, fol. 95 r.-v.

Per los turchs

Universitatis Maioricarum.

Noverint universi quod anno a nativitate domini 1481 die videlicet lune 21 mensis maii coram spectabili et magnifico domino locumtenen-

te generali, gubernatore et assessore regni Maioricarum comparuerunt magnifici jurati unacum discreto sindico universitatis civitatis et regni Maioricarum et obtulerunt et reverenter presentarunt eidem legique et intimari requisiverunt et fecerunt per me Johannem Porquers, notarius, et unum ex scribis Curie Civilis Gubernationis dicti regni supplicationem, et alia, quod sequuntur:

Jesus.

Senyor molt spectable.

En lany 1462 com fosen narrats molts inconvenients ques seguien cascun jorn per occasio dels sclaus turchs mascles que eren trobats en aquell[s] temps scandalosos fonc determanat que fos statuit hun dret de sexanta lliures (*) per persona de cascun turc mascle qui fos aportat en la present ylla e tal determinatio fonc auctoritzada per lo spectable president e feta publica crida per observancia de aquella. E com per abus de aquells e negligencia de la deguda execucio son entrats molt[s] turcs sens paga ninguna, e com novament se diga sien vinguts alguns turchs que son stats presos en los actes de armas fets en la ciutat e ylla de Rodes e altres presos en la guerra del regne de Napols en Otranto, los quals en cascun dels dits lochs son tenguts a pena de mort per la declaracio feta en dits lochs que cascun turch fos lliurat a mort e axi tals sclaus quia no xia obligan sic) porien esser condemnats a mort tant per los edictes fets en Rodes e Napols quant perque son entrats com a impugnadors del universal stat de cristianitat e maiorment que per ffranquesa es permesa facultat en aquest regne no solament donar a mort los moros qui seran presos en fustas <no solament donar a mort los moros qui seran presos en fustas> no solament oficials com patrons, comits e semblants, mes encare mariners e tots altres que sie conagut en asdevenidor poder fugir en onre al regne com son mariners e altres homens esperts en fets quant mes per malor raho hauria loc en los turchs bellicosos e audases per les victorias que lo gran turc ha obtesas e porie esser que dits turcs e altres se fossen lexats pendre per scriure apres e avisar del stat de las terras en les quals serien presos. Per tant es vist als magnifichs jurats per dits respectes e altres suplicar vostra senyoria degue per justicia apellar del present regne los turchs presos en la guerra de Rodes e Otranto e fer cridar altre vegada la determinatio feta de las 60 lliures per testa de turc mascle e fer que aquella sie servada a la letra. Vostra magnific officii humilment implorant.

Die holats, etc.

Noverint universi, etc.

Lo Gran e General Consell, etc.

Quibus quidem oblati et presentati lectisque et intimatis predictus spectabilis dominus locumtenentis generalis, gubernator et assessor domini regi permissorum tenore audito providit et mandavit dictam determinationem nuper factam servis nationis turchorum iam decreto et auctoritate presidis validatam et corroboratam teneri et ad hunguem servari et illam per loca solita Civitatis Maioricarum iterum voce tube publicari.

Quo autem ad turchos captos in Civitate et insula Rodi ac in regno Neapolis et loco de Otranto dicti regni quos nonnulli mercatores huc eduxerunt et atulerunt providit mandari dictis mercatoribus ut infra viginti dies dictos turchos extraxerint et expulerint a presenti insula et regno sub pena centum librarum pro quoque turcho allus.

Vide preconium factum in libro proprio sub 5 junii 1481 in registro 27.

(*) Hi ha un error, car com es pot veure en el document anterior, al que fa referència aquest, l'impost era de 70 lliures i no de 60 com es diu aquí.

RELACIÓ DE SIGLES EMPRADES

ARM	= Arxiu del Regne de Mallorca.
AH, ARM	= Secció Arxiu Històric.;
AEM	= Anuario de Estudios Medievales.
AHDE	= Anuario de Historia del Derecho Español.
BSAL	= Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana.
CHCA	= Congrés d'Història de la Corona d'Aragó.
FRB	= Fontes Rerum Balearium.